

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 29/1 (Haziran / June 2024), 21-32

Kur'an Çerçevesinde Zıtlık (التضاد) İlişkileri
Antonymy Relationships in the Framework of the Qur'an

Gülhan TÜRK

Doç. Dr. Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Yozgat Bozok University, Faculty of Divinity, Department of Basics
Islamic Science Arabic, Yozgat / Türkiye

gulhan.turk@bozok.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7387-7370>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Şubat/February 2024 Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Haziran/June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2024 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as

Türk, Gülhan. "Kur'an Çerçevesinde Zıtlık (التضاد) İlişkileri". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2024), 21-32.

DOI: <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1437041>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Gülhan Türk).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Antonymy Relationships in the Framework of the Qur'an

Abstract: Synonymy, antonymy, and homonymy are among the prominent semantic relationships that exist between words in all languages. They play a crucial role in highlighting the contrasting value between words. Through these relationships, we can pinpoint the linguistic differences among the words we use in a language, in addition to the role these relationships play in shaping the overall meaning of a phrase. Among these semantic relationships this research focuses on the semantic relationships of antonymy.

Antonymy, as a natural phenomenon, can be observed in humans, animals, plants, and various aspects of our surroundings. Antonymy is one of the elements that demonstrate diversity among existing entities. This is because within individual and societal life, there exist contrasts such as war, peace, death, birth, happiness, and misery. If there were no contrasts among entities, everything would blend together, making it nearly impossible to distinguish them. Antonymy not only appears in the external world but also manifests itself in our mental world. The phenomenon of contrast is especially prevalent in poems and prose.

The main issues that this research aims to address are: What is the meaning of antonymy تضاد in the Arabic language, and what distinguishes it from the term opposite الأضداد? What are the types of antonymy in the Arabic language? Are there examples of antonymy in the Quran, and if so, what are they?

The research is presented under the title "Antonymy Relationships in the Framework of the Qur'an." Before delving into the main research topic, some relevant terms were explained, including:

1. *tezad* التضاد: Lexically, it refers to the opposite of something, and its plural form is أضداد. In the terminology, Generally speaking, oppositeness is defined as two words holding contrast meanings. The term antonymy التضاد is commonly used in modern semantic studies. Examples include: قصير - طويل long - short, ذكر - أنثى male - female.

2. *ezdad* الأضداد: This term was used by ancient Arabic linguists to indicate a word that carries two opposing meanings. For example, the word جَوْن /*jawn*/ means both the colors white and black simultaneously.

3. Semantic Antonymy Relationships: Antonymous relations are considered as one of relations that ensure the integrity of a text.

Based on this, the study will examine the types of antonymy present in the Arabic language and clarify them through examples. Subsequently, examples from the Quran will be provided to illustrate these semantic relationships.

As for the references used in this study, they were limited. There is a scarcity of Turkish studies specifically addressing the types of semantic antonymy relationships. Therefore, reliance was placed on Arabic references, notably the book علم الدلالة *ilmu'd-Delāle* "Semantics" by Muḥammed 'Alī Al-Ḥūlī. Additionally, foreign sources like John Lyons' *Introduction to Theoretical Linguistics* were consulted.

This study is considered unique, particularly as it pertains to the specific types of antonymy semantic relationships, especially within the framework of the Quran.

The study employed a descriptive-analytical methodology, involving several stages. The first stage involved collecting types of antonymy semantic relationships mentioned in Arabic and Western references and discussing them through various examples. The second stage focused on searching the Quran for verses representing types of antonymy relationships and explaining them. The third stage examined antonymous word studies in Quranic examples from a lexicographical linguistic perspective.

The types of antonymy relationships covered in this study are as follows:

Binary Antonyms: Gradable, Complementary, Relational, Directional, Whole- Part, Cyclical. Antonymous triplet: Hierarchical, Group- Items Antonyms.

The purposes and benefits of this study include: Understanding the types of antonymy relationships in language and Identifying the types of antonymy relationships in the Quran.

These objectives aim to assist the reader in gaining insight into the various types of antonymy relationships, their purposes, and their occurrences in the Quranic context.

In this study consists of three main sections: an introduction where the term "antonymy" is explored both linguistically and conceptually, a section addressing the types of antonymy relationships, and a conclusion focusing on the derived results and evaluations. The main section of this study, the section on Types of antonymy Relationships, will explain contrast relationships with examples from the Qur'an. The conclusion will be completed in a question-and-answer format, addressing questions such as "What are antonymy relationships?" and "Which types of antonymy relationships can be identified in the Qur'an?" in a list format.

Keywords: Arabic, Antonymy, Quran, Semantic Relationships, Antonymy Relationships.

Kur'an Çerçevesinde Zıtlık (التضاد) İlişkileri

Öz: Zıtlığı, doğal bir fenomen olarak insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde ve etrafımızda birçok yerde görmemiz mümkündür. Zıtlık, var olanlar arasında çeşitliliği gösteren unsurlardan biridir. Bunun sebebi insanın bireysel ve toplumsal yaşamı içinde savaş, barış, ölüm, doğum, mutluluk, perişanlık gibi zıtlıkların bulunuyor olmasıdır. Varlıklar arasında herhangi bir zıtlık olmamış olsaydı bütün varlıklar birbirine karışır ve onları ayırt etmek neredeyse mümkün olmazdı. Zıtlık dış dünyada karşımıza çıkmakla birlikte kendini zihin dünyamızda da göstermektedir. Zıtlık fenomeni özellikle şairlerde nesirlerde daha çok karşımıza çıkmaktadır.

Dilbilim çalışmalarında eşanlamlılık, eşadlılık ve zıtanamlılık anlam ilişkileri bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu ilişkiler, bir metnin bütün parçalarını bir araya getirir ve her hangi bir dil edatları veya bağlaçları kullanmadan metnin cümlelerini birbirine bağlar. Metnin içinde önceki cümlelerle sonraki cümleleri birbirine bağlayan söz konusu anlam ilişkileri metnin sistemini oluşturur ona belli bir mantık kazandırır. Anlam ilişkileri aynı zamanda dilde kullandığımız lafızlar arasındaki Farklılıkları sınırlandırır ve bir ifadenin anlamına dair bütünlük sağlar.

Zıtlık ilişkileri üzerinde duran bu çalışmada ana problemler aşağıdaki sorular üzerinden çözülmeye çalışılacaktır.

1-Arapçada *et-Teḏādve el-Eḏḏād* terimlerin Birbirinden farkı ve Türkçedeki karşılığı nedir

2-Arapçadaki zıtlık ilişkileri nelerdir?

3-Kur'an'da geçen zıtlık ilişkilerine dair örnekler nelerdir?

"Kur'an Çerçevesinde Zıtlık İlişkileri" başlığı altında sunulacak bu çalışmamızda kullanılan en önemli terimler şunlardır

1. *et-Teḏād* التضاد: Bir şeyin zıddıdır. Terim olarak ise Arap dünyasında modern semantik çalışmalarında kullanılır. Örneğin: Örneğin beyazın zıddı siyah, hayatın zıddı ölüm, gündüzün zıddı gece gibidir.

2. *el-Eḏḏād* الاضداد: Bu terim, klasik Arap dilbilimcileri tarafından iki zıt anlam taşıyan bir kelime için kullanılmıştır. Örneğin *جون* kelimesi hem siyah hem beyaz anlamını taşımaktadır; *ناهل* kelimesi; "susuz kalan" ve "suya kanan" manalarında geçmektedir.

3. *Zıt*: Türkçede zıt kelimesi ضد isminden türemiş Arapça kökenli bir kelimedir. ضد kelimesi, Türkçede zıt, karşıt ve tezat sözcükleri ile adlandırılmaktadır. İngilizcede *contrast*, *contradiction* ve *oppositions* gibi kelimeler kullanılmaktadır.

4. *Zıtlık*: Zıtlık bir terim olarak *birbirine zıt anlam taşıyan sözcüklerdir*. Bu anlama gelen zıtlık terimi, Arapçada *et-Teḏād* التضاد, Türkçede zıtlık veya karşıt anlamlılık, zıtlık, İngilizcede ise *antonymy* sözcükleri ile ifade edilmektedir.

5. *Zıtlık ilişkileri* علاقات التضاد الدلالي: Bir metnin bütünlüğünü sağlayan ve anlamlarını birbirine bağlayan zıtlık ilişkilerdir.

Buna göre bu çalışmada Kur'an'da geçen zıtlık ilişkileri iki gruba ayrılmaktadır:

Birincisi: ikili zıtlık ilişkiler, bu grup çift sözcükler arasındaki zıtlık ilişkileri ile ilgilenmektedir. Bu grupta bulunan zıtlık ilişkileri:

Dereceli: Aşamalandırılmış zıtlık ilişkisidir. Örneğin: geniş /dar, fakir/zengin.

Bütünleyici: Bu zıtlık ilişkisi *dereceli olan zıtlıklar gibi orta bir terime izin vermeyen bir zıtlık* ilişkisidir. Örneğin: yaşamak/ ölmek, yeryüzü/ gökyüzü.

İlişkisel: *Birbirleri ile ilgili kavramlar arasındaki zıtlık ilişkisel zıtlıktır*. Örneğin: almak/ satmak, anne/ çocuk.

Yön Gösteren: yön gösteren zıtlara denir. Örneğin: kuzey/ güney, sağ/ sol.

Bütün-Parça: Bu zıtlık ilişkisi bir bütün ile bütünü parçaları arasındaki zıtlık ilişkisidir. Örneğin: ev/ pencere *birevin ve evin penceresi*, bina/ giriş *binanın ve binanın girişi*.

İkincisi ise: üç ve üçten fazla sözcükler arasındaki zıtlık ilişkileri ile ilgilenen üçlü zıtlık ilişkisidir. Bu gruptaki zıtlık ilişkileri:

Döngüsel: *Eşit zaman aralıklarıyla ardışık olarak yenidenlenen zıtlık* ilişkisine denir. Örneğin: mevsimler (ilk bahar-yaz-sonbahar-kış)

Hiyerarşik: Mevki ve rütbe sıralaması zıtlık ilişkisidir. Örneğin: Öğretmen, müdür yardımcısı, müdür.

Grup-Ögeler zıtlıklarıdır: bir grup ve bu grubun ögelerin arasındaki zıtlık ilişkidir. Örneğin: Meyve grubu: elma, çilek, karpuz, Portakal.

Bu çalışmada en önemli Arap dil kaynaklarından Mıhammed 'Ali Al-Ḥūlī'ye *ilmu'd-Delāle* "Anlam Bilimi" adlı eser ve yabancı kaynaklardan John Lyons'a ait *Semantics-Introduction to the oretical linguistics* adlı eserinden faydalanılmıştır.

Dildeki ve Kur'an'daki zıtlık ilişkilerinin örneklerini bilmeyi amaçlayan bu çalışma Kuran çerçevesinde zıtlık ilişkilerini inceleyen yeni bir çalışma sayılmaktadır. Bu çalışmada tanımlayıcı analitik yöntem kullanılmıştır. Birçok aşamadan geçen bu çalışmanın ilk aşaması zıtlık ilişkilerini kaynaklardan toplama aşamasıdır. Bir sonraki aşama, Kuran'da zıtlık ilişkilerini taşıyan ayetlerin örneğinin gösterilmesi ve açıklanmasıdır. Son aşama ise Kuran çerçevesinde kullanılan zıt kelimelerin sözlüksel açıklanması ve incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Zıtlık, Kur'an, Anlam İlişkileri, Zıtlık İlişkileri.

Giriş

Modern dilbilim derslerinde, eşanlamlılık, zıtanlamlılık ve eşadlılık kavramları anlam ilişkileri başlığının altında incelenir. Anlam biliminde, en önemli anlam ilişkilerinden biri sözcükler arası zıtlık ve eş anlamlılıktır. Bütün dillerde olduğu gibi bu anlam ilişkileri sözcükler arasındaki farklılıkların değerini ortaya çıkarır ve böylece Sözcükler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmakla birlikte bu farklılıkların değerini de gösterir. Sözcükler arası ilişkiler aynı zamanda bir cümlenin veya bir metnin anlamını bir bütün olarak ifade eden dil unsurlarının en önemlileri arasında yer almaktadır. Üstelik bir sözcük zikredildiğinde onunla ilişkili olarak en hızlı biçimde akla gelen bir başka sözcük onun zıddıdır. Nitekim bir anlam söylendiği anda zihnin hemen onun zıddını çağırır¹. Özellikle bu durum renklerde daha açık bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin siyah sözcüğünü duyduğumuz anda zihnimizde doğrudan beyaz sözcüğü belirir.

Zıtlık kelimesinin sözlükteki "bir şeyin zıddı" şeklindeki anlamı Arapçada [ض-د-د] kökünden türetilmiştir. Bu kelimenin çoğulu ise أضداد ifadesidir².

Zıtlığın terim anlamı ise bir dil özelliği olarak Klasik Arap dilcileri tarafından incelenmiştir. Ancak, Klasik Arapça dilcileri zıtlığı iki şekilde işlemişlerdir. İlki, aynı kelimenin iki zıt anlama sahip olmasını genelde ifade eden الأضداد başlığı altında incelenmiştir. Örneğin onlar الجؤن kelimesinin hem "siyah" hem de "beyaz" anlamına geldiğini ifade etmişlerdir³.

¹ Atik, Abdu'l-'Aziz, *fi'l-Belağati'l-'arabiyye İlmül'l-Bedi*, (Beyrut: Dāru'n-Nahḍdātī'l-'Arabiyye, 1985), 77; Dawūd, Muḥammed, *el-'arabiyye we 'ilmu'l-Luğeti'l-Ḥadīth*, (Kahire: Dār Ğarib, 2001), 193.

² İbn-i Manzūr, Muḥammed bin Mukrem Cemālu'd-Dīn, *Lisanü'l-'Arab*, (Beyrut: Dār sāder, 2004), 3 /263.

³ İbnu'l-Enbārī, Ebū Bekir Muḥammed b. el-Kāsım, *Kitābu'l-Eḍḍād*, tah. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrāhīm, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 72; 'Abdu't-Tewwāb, Ramaḍān, *Fuṣūl fi Fıkhı'l-'Arabiyye*, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 3. Baskı, 1987), 337; Ullman,

İkincisi ise; çift zıt sözcükleri İlm-i Bedî konularından et-*tıbaḳ* الطباق başlığının altında işlemişlerdir. et-*tıbaḳ* terim olarak, “birbiri ile alakalı iki zıt sözcüğü, zıtlıkları farklı şekillerde olsa da, bir araya getirmektedir”⁴. Bu sanata “tezat”, “tetâbuk”, “mutâbakât”, “tatbîk” “mutâbık” isimleri ile bilinmektedir⁵.

Anlam bilimde ise zıtlık, tek kelimenin değil iki ayrı kelimenin birbirine zıt olmasını ifade eden büyük-küçük, uzun-kısa gibi zıt anlamlılık veya zıtlık olarak tanımlanmaktadır⁶. Modern Arapça çalışmalarında zıtlığı التضاد terimi ile bilinmektedir.

Buradan anlaşıldığı üzere Klasik Arap dilciler, aynı kelimenin iki zıt anlam taşıyan kelimenin tanıtımına الأضداد terimini kullanırken; Modern Arap dilciler, iki ayrı çift sözcükler ve birbirine zıt anlam taşıyan tanıtımına التضاد terimini kullanmaktadır.

Zıtlık ilişkilerin bağlamında Kur’an’daki örnekleri nelerdir?

Kur’an’da Zıtlık İlişkileri

Kur’an’da zıtlık ilişkileri iki ana başlık altında incelenmektedir. Birincisi çift sözcükler arasındaki zıtlık ilişkileri ile ilgilenen ikili Zıtlıklar: Dereceli, Bütünleyici, İlişkisel, Yön Gösteren, Bütün-Parça, zıtlıklardır. İkincisi ise: üç ve üçten fazla sözcükler arasındaki zıtlık ilişkileri ile ilgilenen çokluk zıtlıklar ise: Döngüsel, Hiyerarşik ve Grup-Ögeler zıtlıklardır⁷.

1. İkili (Binary) Zıtlıklar

1.1. Dereceli (Gradable) Zıtlık

Aşağıdaki ikili kelimelerin arasındaki ilişkiyi inceleyelim.

sıcak- soğuk, uzun – kısa, büyük – küçük, güzel – çirkin

Geçen örnekler incelenince her çift sözcük diğerinin zıddıdır. Ancak onların arasındaki ilişki dereceli arttırılan ve azaltılabilen bir ilişkidir. Dolayısıyla güçlünün ve zayıfın, güzelin ve çirkinin, sıcak ve soğukun, uzun ve kısanın ve büyüğün ve küçüğün dereceleri vardır. Bir nitelik ekseninin iki ucunu aşamalandırdığı ya da orta terim bulundurduğu için bu ilişkiye zıtlık ilişkisi denir⁸. Bu zıtlık ilişkisinde “en, daha, çok” gibi kelimeler kullanılmasından anlaşılabilir⁹. Örneğin; sıfatlardan bir kısmı en sıcak, en soğuk, çok uzun, daha kısa gibi ifadeler kullanılabilir.

Kur’an’dan Örnek:

a. قُوَّةٌ خَضَعُفٌ

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً

“Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren.”(Rûm 54/30)

Arapça sözlüklerde “cılızlaşmak, zayıf ve güçsüz düşmek” anlamlarına gelen *fa’l* vezninden ضَعْفٌ kelimesi ضَعْفٌ fiilinin mastarıdır¹⁰. Arapça sözlüklerden “güçlenmek, güç kazanmak, sağlamlaşmak” anlamlarına gelen قُوَّةٌ kelimesi قُوَّةٌ fiilinin mastarıdır¹¹. Bu ayetteki ضَعْفٌ ile قُوَّةٌ sözcükler arasındaki durum zayıflıktan güçlü olana doğru aşamaları belirtir. Bundan dolayı bu çift sözcükler arasındaki zıtlık ilişkisine dereceli zıtlık denir.

Steven, *Dewru’l-Kelime fi’l-Luġati’l-‘arabiyye*, çev. Bişir, Kemal, (Kahire: Dār Ğarīb, tz), 139; Kavak, Fadime. “Arap Dilinde Ezdâd Olgusu”, *Uludağ üniversitesi ilâhiyat fakültesi dergisi* 21/2 (2012), 19.

⁴ Atîk, *fi’l-Belaġati’l-‘arabiyye İlmül’l-Bedi*, 77

⁵ Teftezânî, Se’ d’-Dîn, *Muhtaşar’l-Me’ânî*, (Dımaşk: Dâr’ul-Fikr, 1990), 277.

⁶ Cruse, D. A., *Lexical Semantics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 109; Palmer, F.R., *İlmü’d-Delale*, çev. Şabrî İbrâhîm es-Seyyid, (Mısır: Dâru’l-Me’ rife’c-Câmi’iyye, 1995), 122; Muehleisen, L. *Antonymy and Semantic Range in English*, (USA: Northwestern University, Doctor Of Philosophy, 1997), 3.

⁷ el-Hülî, Muḥemmed ‘Alî, *İlmu’l-Me’nâ*, (Ürdün: Dâru’l-Felâh, 2001), 127.

⁸ Akşehirli, Soner, “Dereceli Karşıt Anlamlılarda Belirtisizlik ve Ölçek Yapısı”, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10 /1, (2014), s. 47-66.

⁹ Lyons, J. *Semantics* (Vol. 1). (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 272; Lee, H. K.. “Antonymy and Gradability: A Corpus-Based Approach on English Gradable Antonyms”, *Linguistic Research*, 30/2, (2013); 335-354.

¹⁰ İbn-i Manzûr, , *Lisanü’l- ‘Arab*, 9/203.

¹¹ İbn-i Manzûr, *Lisanü’l- ‘Arab*, 15/207.

b. قریب x بعید

إِخْتَمَ بِرُؤُونِهِ بَعِيدًا، وَنَرَاهُ قَرِيبًا

“Doğrusu onlar o azabı ihtimalden uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz.” (Meâric 70/5-7)

Arapça sözlüklerde *fe'îl* veznine gelen بعید “uzak” kelimesi [ب-ع-د] kökünden türetilmiştir¹². Bu kelimenin zıttı olan قریب yine *fe'îl* vezninde kullanılıp “yakın” anlamında geçmektedir¹³. Bu çift sözcükler arasındaki ilişkiye bakıldığında bir şeyin önce yakın olup sonra adım adım uzaklaşma durumu söz konusudur. Bundan bu ilişkiye dereceli zıtlık denir.

c. كثير x قليلا

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Nice az birlik vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara Suresi: 1/249)

Arapça sözlüklerde قليل kelimesi *fe'îl* vezninde kullanılıp “az” anlamına gelmektedir¹⁴. Bu kelimenin zıttı olan كثير kelimesi ise *fe'îl* vezninde kullanılıp “çok” anlamına gelmektedir¹⁵. Bu ayetteki قليل ile كثير kelimelerinin arasındaki ilişkiye bakılınca bir şeyin küçük olup aşamalı bir şekilde büyümesi mümkün olduğu için bu zıtlık ilişkisine dereceli zıtlık denir.

1.2. Bütünleyici (Complementary) Zıtlık

Aşağıdaki örneklere bakalım:

ölü x diri, evli x bekar, kirlî x temiz, açık x kapalı, erkek x dişi, doğru- yanlış.

Geçen örneklerdeki zıtlık ilişkisi birbirine tamamen zıt anlamlı kelimeler için kullanılır. Bu kategoride çift sözcükler arasındaki ilişki üçüncü bir seçeneği kabul etmez¹⁶. Örneğin; bir insan ya diridir ya da ölüdür, bir canlı ya dişidir ya da erkektir. Bu tür zıtlık birçok terimle ifade edilmiştir. Bazen bu zıtlık türüne *aşamalı olmayan zıtlık*, bazen kelimelerin birbiriyle ilişkisinde çelişki bulunduğu için *gerçek zıtlık*, bazen de bir kelimenin anlamı ikinci kelimenin anlamını hiçbir şekilde içermediği için bu türe *tam zıtlık* denir. Örneğin; evli biri bekâr olmaz, bekâr olan da evli olmaz¹⁷.

Kur’an’dan Örnek:

a. الجنة x النار

فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُورِ

uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı

şeylerden ibaretti.”¹⁸(Âl-i İmrân Suresi: 3/185)

Arapça sözlüklerde: [ن-و-ر] kökünden gelen “Ateş, alev, pek derin kuyu, Tamu, cehennem” anlamlarına gelirken¹⁹; cennet kelimesi ise, [ج-ن-ن] kökünden gelip “saklamak, görünmesine engel olmak” anlamlarına gelmektedir. Ağaçların yoğun olduğu ve dalların birbirine sarıldığı mekân için cennet denir. Ayrıca cennet, içinde hurma ve üzüm ağaçlarının bulunduğu bahçeye denir²⁰.

Bu çift sözcükler aralarında anlam ilişkisine bakıldığı zaman, aralarında hiçbir bağlantının olmadığı görülmektedir. Ayrıca “daha cennet” veya “daha cehennem” şeklinde ifadeler de kullanılmadığı için bu zıtlık ilişkisine dereceli zıtlık değil; bütünleyici zıtlık denir.

b. الأنثى x الذكر

وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى

¹²İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, 3/89.

¹³İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, 1/ 666.

¹⁴İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, 5/132.

¹⁵İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, 11/563.

¹⁶Muehleisen, L. *Antonymy and Semantic Range in English*, 10.

¹⁷Lyons, J. *Semantics*(Vol. 1). 271 -272; Cruse , D. A. *Lexical Semantics*,199; el-Hülî, Muhammed 'Alî, *İlmu'l-Me'nâ*, 116; Kıran, Ayşe Eziler, *Dilbilime Giriş*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002),284.

¹⁸Kur'an- Kerim, (Erişim 1 şubat 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>).

¹⁹İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, 5/240.

²⁰İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, 13/95-99.

“Erkeği ve dişi yaratana yemin ederim” (Leyl Suresi: 92/3)

Arapça sözlüklerde: Bu ayette isim olarak geçen الذَكَرَ “erkek olan kimse”²¹, bu kelimenin zıttı olan الأُنثَى ise “dişi, kız, kadın” anlamlarında geçmektedir²².

Bu çift sözcükler de bütünleyici zıtlığın örnekleri olarak değerlendirilip onların dereceli olmamanın sebebi “en erkek” veya “en dişi” ifadelerinin kullanılmamasından ötürüdür. Aynı zamanda bu çift sözcükler arasındaki zıtlık ile Allah’ın birbirinden farklı ve birbirini tamamlayan çiftler yaratarak yaşamı dengelediği görülmektedir.

c. adheke أضحك xebkā, أبك
وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا

“Güldüren de O’dur, ağlatan da” (Necm Suresi: 53/34).

Arapça sözlüklerde: أضحك kelimesi [ض-ح-ك] kökünden türetilip “güldürmek” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin mastarı ise إِضْحَاكُ’tir²³. أبكى ise “ağlatmak” anlamında geçip [ب-ك-ي] kökünden türetilmiş ve mastarı da إِبْكَاءُ’dur²⁴.

1.3. İlişkisel (Relational Antonyms) Zıtlık

Aşağıdaki ikili kelimelerin arasındaki ilişkiyi inceleyelim:

almak - vermek, doktor - hasta, öğretmen – öğrenci, anlatan – anlayan, baba-oğul, karı - koca

Geçen çift sözcükler aralarında ilişkisel özellik göstermektedir. Bu ilişkileri incelediğimizde şunu açıkça görebiliyoruz: Bir satış eylemi gerçekleştiğinde hem “almak” hem de “vermek” eylemi aynı anda gerçekleşir. Eğitim konusunda iki eylem gerçekleşir: Biri öğretmek iken diğeri de öğrenmektir. Baba olmak için insanın bir çocuğunun olması gerekir. Birine koca denilmesi için onun karısının olması gerekir. Her bir örnekte görüldüğü üzere tek bir eylem veya olayda birbirine zıt ve birbirini tamamlayıcı iki yönün bulunması zorunludur²⁵.

Buradan yola çıkarak örneklerde yer alan kelimelerde her iki taraf arasındaki ilişkide etkileşim olmasından dolayı buna ilişkisel zıtlık denir.

Kur’an’dan Örnek:

a. مولود x والد

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْشُوا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌّ عَنِ وَالِدِهِ شَيْئًا

“Ey insanlar! Rabbinize saygısızlıktan sakının; hiçbir babanın evlâdından fayda göremeyeceği, evlâdın da babasından hiçbir yarar sağlayamayacağı bir günden korkun.” (Lokman: 31/33)

Arapça sözlüklerde birbirine zıt olan والد ve مولود kelimeleri [و-ل-د] kökünden türetilmiştir. Fail vezni ile gelen “baba, çocuğu olmuş erkek” anlamlarına gelmektedir²⁶. مولود kelimesi ise mef’ül vezinden türetilmiş “bebek, doğan, çocuk” anlamlarında kullanılmaktadır²⁷. والد ile مولود kelimeleri arasındaki ilişki bir kan bağı ilişkisidir. Ancak, burada “baba” aynı zamanda “yeni doğan bebek” olamadığı için ve “bir bebek” aynı anda “o baba” olmadığı için bu zıtlık ilişkisine ilişkisel zıtlık denir.

b. باع x اشترى

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُفَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوَارَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْقَوْلُ الْعَظِيمُ

²¹İbn-i Manzūr, *Lisanü'l- Arab*, 4/309.

²²İbn-i Manzūr, *Lisanü'l- Arab*, 2/112.

²³İbn-i Manzūr, *Lisanü'l- Arab*, 10/459.

²⁴İbn-i Manzūr, *Lisanü'l- Arab*, 14/82.

²⁵el-Ĥülî, Muḥemmed ‘Alî, *İlmü'l-Me'nâ*, 119; Palmer, çev. Şabrî İbrâhîm es-Seyyid. *İlmü'd Delâle*, 100,10; Murphy, M. L., *Semantic Relations and the Lexicon*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 175.

²⁶İbn-i Manzūr, *Lisanü'l- Arab*, 3/467.

²⁷İbn-i Manzūr, *Lisanü'l- Arab*, 3/467.

“Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah’ın Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah’tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığımız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtıvarlık da budur.”(Tevbe Suresi: 9/111)

Arapça sözlüklerde *ifte 'ale* vezni ile gelen [ش-ي-ع] fiili kökünde türetilip “satın almak, parasını vererek bir şey almak” anlamında gelmektedir. Bu kelimenin mastarı ise [ش-ي-ع]’dir²⁸. Bu kelimenin zıttı [ع-ي-ع] fiili ise [ع-ي-ع] kökünden türetilip “sattı” anlamındadır²⁹.

Bu çift sözcükler arasındaki ilişki alışveriş üzerine yapılan bir işlemdir. Dolayısıyla alış olması için satış olması gerekir ve bunun tersi de aynı doğrultudadır. Bundan dolayı bu karşılıklı ilişkisine ilişkiyel zıtlık denir.

c. استجاب x نادى

وَزَكْرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ * فَاسْتَجَبْنَا لَهُ

“Zekeriyâ’yı da an! Hani o, rabbine şöyle niyaz etmişti: “Rabbim! Geride kalanların en hayırlısı sensin, yine de sen beni yalnız çocuksuz bırakma! Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahyâ’yı verdik”.(Enbiyâ Suresi: 21/89-90)

Arapça sözlüklerde [ن-د-ي] fiili kökünden türetilip “çağırarak, bağırarak, yüksek ve gür ses çıkarmak, birinin bir yere gelmesini istemek” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu fiilin mastarı ise [نداء]’dır³⁰.

Arapça sözlüklerde *istef'ala* vezninde gelen [ب-و-ج] fiili kökünden türetilip “daveti kabul etmek, karşılıklı vermek” anlamlarına gelmektedir³¹.

Bu örnekte [ن-د-ي] ile [ب-و-ج] kelimelerinin arasındaki zıtlık bir ilişki üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bağlama göre birinin çağırması ve diğer tarafın bu çağrıya cevap vermesinden dolayı bu ilişkiye ilişkiyel zıtlık denmektedir.

1.4. Yön Gösteren (Directional) Zıtlık

Aşağıdaki ikili kelimelerin arasındaki ilişkiyi inceleyelim.

A. kuzey – güney, doğu - batı, sağ –sol, yukarı – aşağı.

B. kuzey- doğu, kuzey-batı, doğu- güney, güney-batı.

Yukarıdaki A grubundaki kelimelerin arasındaki ilişki incelenince bir doğru boyunca birbirini tamamlayan bir ilişki olduğu görülür. Dolayısıyla doğu batının ters yönden uzantısı olduğu için ve yukarı aşağının ters yönden uzantısı olduğu için ve aynı şekilde güney kuzeyin ters yönden uzantısı olduğu için bu ilişkiye yatay yön zıtlığı denir³².

Ancak B grubundaki ikili kelimelerin arasındaki yönler uzantılı değildir. Örneğin kuzey doğunun uzantısı değildir. Aynı şekilde kuzey de batının uzantısı değildir. Bundan dolayı yönle alakalı geçen çift sözcüklerin arasındaki ilişkiye dikey yön zıtlığı denir³³.

Kur’an’dan Örnek:

a. شمال x يمن

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ

“Mağaraya sığındılar. Orada baksan güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağına vurduğunu; batarken de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün.” (Kehf Suresi: 18/17)

Arapça sözlüklerde “sağ, sağ taraf, sol karşı” anlamlarına gelen [ي-م-ن] kelimesi kökünden türemiştir. Bu kelimenin çoğulu ise [ي-م-ن]’dir.

²⁸İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 14/427.

²⁹İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 8/23.

³⁰İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 15/315.

³¹İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 1/285.

³²Cruse, D. A., *Lexical Semantics*, 223; el-Ĥūlī, Muhammed 'Alī, *İlmu'l-Me'nā*, 120.

³³el-Ĥūlī, Muhammed 'Alī, *İlmu'l-Me'nā*, 121; Sağlık, Gürcü Selcan, “Türk Dilinde Yön Gösteren Karşılıklar Aşağı:Yukarı Sözcükleri”, Basılmamış Doktora Tezi. (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: 2007), 24. Yazım kuralına bak

Bu kelimenin zıttı olan شمال kelimesi “sağın zıttı, kuzey, dört yönden biri, şimal” anlamlarına gelmektedir ve bu kelimenin çoğulu شمائل، شمائل، شمائل dir³⁴.

Bu örnekte شمال ile شمائل kelimelerin arasındaki zıtlık ilişkisi yatay yön zıtlık ilişkisidir.

b. مغرب x مشرق

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَوَجَّهَ اللَّهُ

“Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır”. Bakara Suresi: 115

Arapça sözlüklerde المشرق kelimesi (ش-ر-ق) kökünden türetilip ism-i mekân *mef’il* vezninde “doğu” anlamındadır. Bu kelimenin zıttı olan المغرب ise (غ-ر-ب) kökünden türetilip ism-i mekân *mef’il* vezninde “batı” anlamında geçmektedir³⁵.

Bu ayetteki المغرب ile المشرق kelimelerinin arasındaki zıtlık ilişkisi yatay yön zıtlık ilişkisidir.

c. تحت x فوق

هُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنِ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

“Onların üstünde kat kat ateş olacak, altlarında da böylekatlar bulunacak.” (Zümer Suresi: 39/16)

Arapça sözlüklerde فوق “üst” zarf bir kelimedir³⁶. Bu kelimenin zıttı olan تحت zarfı “alt” anlamına gelmektedir³⁷. Bu ayetteki فوق ile تحت zarflarının arasındaki zıtlık ilişkisi yatay yön zıtlık ilişkisidir.

1.5. Bütün-Parça (Whole- part) Zıtlık

Bu çift sözcüklere bakalım; Yüz-Burun, Oda –Kapı, Kitap- Sayfa, Kapı- Kol

Yukarıdaki çift sözcüklerin ikinci kelimesi birinci kelimenin bir parçasıdır³⁸. Her çift sözcük arasında zıtlık ilişkisi vardır. Örneğin, bir şey yüz ise burun anlamına gelmediği gibi burun da yüz anlamına gelmez. Aynı şekilde bir parmak el olmadığı gibi el de bir parmak değildir. Bu tür ilişkiler bütün- parça zıtlık ilişkisidir. Bu çift sözcüklerde isim tamlaması kullanılabilir. Örneğin; kapının kolu yapısındaki ilişki bütünü bir parçasıdır. Dolayısıyla bu tür ikili kelimelerin arasındaki ilişki ters bir şekilde “kolun kapısı” şeklinde söylenemez.

Kur’an’dan Örnek:

a. بروج x السماء

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ

“Andolsun biz gökteyıldız kümeleri oluşturduk ve seyredenler için ona güzel bir görünüm verdik”. (Hicr Suresi: 15/16)

Arapça sözlüklerde çoğul olarak kullanılan بروج kelimesinin tekili burçtur “yıldız, göklerde yıldız durağı” anlamlarına da gelmektedir³⁹.

السماء ile بروج kelimelerinin arasındaki ilişki bütün- parça ilişkisindeki zıtlığı ifade eder. Gökyüzü bir bütün ve burç kelimesi ise bu gökyüzünün küçük bir parçasıdır. Bu ilişkide bir burç gökyüzünün bir parçası olabilir ancak gökyüzü bir burcun parçası olamaz.

b. كعب x رجل

إِذَا قُضِيَتْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar yıkayın”. (Mâide Suresi: 5/6)

Arapça sözlüklerde رجل kelimesi “ayak” anlamına gelip çoğu أرجل dur⁴⁰.

³⁴İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 11/864.

³⁵İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 10/174.

³⁶İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 10/315.

³⁷İbn-i Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, 2/17.

³⁸Lyons, J. *Semantics*(Vol. 1), 33 1-3 17; Winston. M. & Chaffin. R. & Herrmann. D., “A Taxonomy of Part-Whole Relation”, *Cognitive Science*, 11, (1987), 478

³⁹İbn-i Manzûr, 2004, 2/211.

⁴⁰İbn-i Manzûr, 2004, 11/265.

رجل zıttı olarak geçen كعب kelimesi ise “topuk, ayağın iki tarafında olan iki yumru kemiği, ayak bileği” anlamlarında kullanılıp çoğulu da أكعب⁴¹’tır.

رجل ile كعب kelimelerinin arasındaki ilişki bütün-parça zıtlığının ilişkisidir. Bu ilişkide bir bütün olan رجل “ayak”, ayağın bir parçası olan كعب’dir.

Bu bütün-parça zıtlık ilişkisinde topuk ayaktan bir parça olabilirken ayak topuğun parçası olamaz.

2. Çoklu(Antonymous Triplet) Zıtlıklar

Bu başlık altında, Hiyerarşik, Grup- ögeler zıtlıklar bulunmaktadır.

2.1. Döngüsel (Cyclical) Zıtlık

Aşağıdaki gruplara bakalım;

- A. Pazartesi-Salı- Çarşamba-Perşembe-Cuma-Cumartesi-Pazar
- B. İlkbahar-Yaz-Sonbahar-Kış
- C. Gece-Gündüz

Yukarıdaki her bir grubun kelimeleri arasında doğrusal değil döngüsel bir ilişki vardır. A grubundaki kelimeler bir haftanın günlerinin adıdır. Bir hafta başı herhangi bir günle başladığı gibi haftanın sonu da olabilir. Hakikaten de bazı ülkelerde hafta başı pazartesiyle bazı ülkelerde pazar günü ile bazı ülkelerde cumartesi ile başlar. Aynı şekilde her hafta sonu ülkeden ülkeye göre değişiklik gösterebilir. Bazı ülkelerde hafta başı pazartesi olur ve pazar günüyle biter. Saatin yelkovanı ve akrebi gibi hafta bittikten sonra yeniden başka bir hafta başlar.

Bu durum yılın mevsimleri için de geçerlidir. Dolayısıyla yıl ilkbaharla başlar ve kışla bittikten sonra tekrar ilkbahar döngüsü olur. Bu döngüsel ilişkinin içindeki ilişki döngüsel zıtlık ilişkisidir. Bu döngü içindeki mesafeyi belirtebiliriz. Örneğin cuma günü cumartesi gününden bir gün önce gelir⁴².

Kur’an’dan Örnek:

a. شتاء x صيف

أَيَّالْفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ

“Kureyş’in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için Allah lutuflarında bulundu”. (Kureyş Suresi:106/2)

Arapça sözlüklerde صيف kelimesi [ص-ي-ف] kökünden gelip “yaz, ilkbahardan sonraki mevsim” anlamına gelmektedir. Coğulu ise أصياف⁴³’tır.

Bu kelimenin tam zıttı olan شتاء kelimesi [ش-ت-و] kökünden gelip “kış” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise أَشْيَاءُ⁴⁴’dir.

Birbirine tamamen zıt olan bu çift sözcükler arasındaki ilişki görüldüğü gibi döngüsel zıtlık ilişkisidir.

b. أَيَّامٌ x لَيَالِي

سِيرُوا فِيهَا لَيَالِي وَأَيَّامًا آمِنِينَ

“Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde seyahat edin”. (Sebe’ Suresi: 34/18)

Arapça sözlüklerde لَيَالِي kelimesi [ل-ي-ل] kökünden gelip “geceleyin, gece vakti” anlamlarına gelmektedir. Çoğul olarak kullanılan لَيَالِي kelimesinin tekili لَيْلَةٌ ve her gece için لَيْلٌ kelimesi kullanılmaktadır⁴⁵.

Bu kelimenin zıttı olarak geçen أَيَّامٌ kelimesi ise [ي-و-م] kökünden türetilmiş ve “gün, gece ile gündüzü içeren süre, bugün, şimdiki zaman” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin tekili يَوْمٌ⁴⁶’dir.

Bu çift sözcükler arasındaki ilişki zaman açısından devamlılık göstermesinden dolayı döngüsel zıtlık ilişkisi başlığı altındadır.

⁴¹Ibn-i Manzūr, 2004, 1/717.

⁴²el-Ĥūfī, Muḥammed ‘Alī, *İlmu ‘l-Me ‘nā*, 124

⁴³Ibn-i Manzūr, *Lisanü ‘l- ‘Arab*, 14/371.

⁴⁴Ibn-i Manzūr, *Lisanü ‘l- ‘Arab*, 7/312.

⁴⁵Ibn-i Manzūr, *Lisanü ‘l- ‘Arab*, 11/607.

⁴⁶Ibn-i Manzūr, *Lisanü ‘l- ‘Arab*, 12/607.

2.1. Hiyerarşik (Hierarchical) Zıtlık

Aşağıdaki, gruplara bakalım;

- A. Yüzbaşı, Binbaşı, Yarbay, Albay
- B. Araştırma Görevlisi, Doktor, Doçent, Profesör
- C. Köy Kethüdası, Kadı, Sancak Beyi, Beylerbeyi

Birinci grup askeri rütbelerden, ikinci grup üniversite unvanlarından, üçüncü grup ise Osmanlı Devletindeki idari sistemden oluşmaktadır. Her gruptaki kelimeler arasındaki ilişki bir *makam sırası* veya *derece düzeni* ilişkisidir. Hiyerarşik zıtlık ile döngüsel zıtlık arasındaki fark şöyledir: Hiyerarşik zıtlık grubundaki kelimeler arasındaki ilişkinin başı ve sonu belli bir çizgi gibidir⁴⁷. Ancak döngüsel ilişkideki zıtlığın başlangıcı ve sonu belli değildir.

Hiyerarşik zıtlık ilişkisi ile döngüsel zıtlık ilişkisi arasındaki benzerlik ise her gruptaki kelimelerin birbiriyle alakalı olan sistemi kapsamıdır. Örneğin: cumartesi-pazar hafta günlerini kapsar ve bunlar döngüsel gruba aittir. Aynı şekilde askeri rütbeleri bir sistemi kapsar ama bir çizgi üzerinde atlayarak kapsamaktadır.

Kur'an'dan Örnek:

a. جنود. هامان. فرعون

إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ

“Nitekim Firavun ailesi onu bulup aldı. Ama sonunda o kendileri için bir düşman ve tasa sebebi olacaktır. Şüphesiz Firavun, Hâmân ve askerleri yanlış yoldalardı”.⁴⁸(Kasas Suresi: 8)

Kavnaklarda فرعون kelimesi Eski Mısır dilinde “büyük ev” anlamındaki per'aodan per'aâ gelmekle beraber krallık lakabıdır⁴⁹. هامان kelimesi ise Eski Mısır dilinde vezirlik lakabıdır⁵⁰. جنود kelimesi de, “yardımcılar, destekleyiciler, askerler” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin tekili جندي çoğulu da أجناد kelimesidir⁵¹. Bu örnekteki ögeler bir rütbe grubunun ögeleridir. Bu grupta asker, firavun olmadığı gibi Haman da olmaz veya firavun, asker ve Hâmân olmadığı gibi; Hâmân da firavun veya asker değildir. Bu grubun içindeki ögeler arasındaki ilişkiye hiyerarşik zıtlık ilişkisi denir.

2.2. Grup- Ögeler Zıtlık

Aşağıdaki gruplara bakalım;

- A. Çilek, Karpuz, Nar...
- B. Kedi, Köpek, At...
- C. Altın, Bakır, Çinko...

Yukarıdaki birinci grup bir meyve grubudur ve gruptaki her kelime meyve grubundandır. İkinci gruptaki kelimeler ise hayvan grubundandır. Üçüncü gruptaki kelimeler ise maden grubundandır. Bu örneklerle baktığımızda anlıyoruz ki çilek, karpuz olamayacağı gibi nar da karpuz olamaz. Aynı şekilde kedi, köpek olamaz; köpek de kedi olamaz. Dolayısıyla yukarıdaki grupların içindeki kelimeler her ne kadar bir gruba ait olsa da grubun içindeki kelimeler birbirleriyle zıtlık ilişkisi taşımaktadırlar.

⁴⁷el-Ĥilî, Muḥemmed 'Alî, *İlmu 'l-Me'nâ*, 124.

⁴⁸Bazı Araştırmacılara göre Antik Mısır'a ait Reşid Taşında geçtiğine göre *Hâmân* kelimesi bir kişinin özel ismi değil kralın yardımcısına veya vezirine verilen bir lakap olduğunu düşünmektedir. Bkz. el-Ĥalîdî, Şalâh, *el-Kur'an we nakḥi meġa'ini 'l-Ruḥbân*, (Dimaşk: Dâru'l-Kâlem, 2007),16; Eyyüb, Aḥmed, *Mewsû'at meġasini 'l-İslâm we red şubuhât 'il-Li'âm*, (Kuweyt: Dâr ilâf, 2015), 6/255.

⁴⁹Harman, Ömer Faruk, “Hâmân”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995),13/121-122; el-Ĥatîb, Mustafâ, *Mu'camu 'l-Mustalaḥat we 'l-Alkabi 't-Tariḥiyye*, (Beyrut: Mu'ssesetu'r-Risala, 1996), 338.

⁵⁰İbn-i 'Aşur, Muḥmmmed, *et-Taḥarîr wet't- Tenwîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984), 21/71; Kuzgun, Şaban, “Kur'an'da Hz. Mûsâ dönemindeki Firavun sarayının bir yetkilisi olarak anılan kişi.”Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/ 436-437.

⁵¹İbn-i Manzûr, *Lisanü 'l- Arab* ,3/123.

Bu tür zıtlığa grup ögeleri arasında zıtlık denir. Arapçada bu tür ilişkiye *el-intisabî الانتسابي* ad verilmiştir⁵². Bu tür zıtlığa bu adın verilme sebebi her grubun içindeki kelimelerin hepsinin bir çatı altında toplanmasından kaynaklanır. Muz-Elma meyveleri birbirlerine nispetle zıttırlar; ancak meyveye olmaya nispetle her ikisi de aynı grup altında toplanırlar. Bu durum diğer örnekler içinde geçerlidir.

Kur'an'dan Örnek:

a. القرآن x الانجيل x تواراة
وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ

“Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir”. (Tevbe Suresi: 111)

Kaynaklarda التوراة, الإنجيل, القرآن kelimeleri semavi kitaplar grubuna mensuptur. Ancak Tevrat; İncil ve Kur'an olmadığı gibi İncil de Tevrat veya Kur'an değildir. Aynı şekilde Kur'an da Tevrat ve İncil olamaz. Bunun için aynı gruba mensup olan bu ögeler arasında bulunan zıtlık ilişkisine grup ögeleri arasındaki zıtlık ilişkisi denir.

b. الحمير x البغال x الخيول
وَالْحَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ لِيَتَّكِبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُوا مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yarattır”(Nahl Suresi: 16/8)

Bu ayetteki الخيل “atlar”, البغال “katırlar”, الحمير “eşekler” kelimeleri hayvan grubuna mensuptur. Aynı gruba mensup olduğu halde at; eşek veya katır olmadığı gibi veya eşek de at veya katır değildir. Aynı şekilde katır da ne eşek ne de at olabilir. Bundan dolayı aynı gruba mensup olan bu kelimeler arasındaki ilişkiye grup ögeleri arasındaki zıtlık ilişkisi denir.

Sonuç

Anlam ilişkilerinden biri olan zıtlık, modern çalışmalarda büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma anlam ilişkilerine ışık tutmakla beraber bir cümlenin veya bir metnin bütünlüğünü nasıl sağladığını ortaya koymaktadır Zıtlık konusu bir teori olarak değil bir uygulama değerlendirilmiştir. Zıtlık ilişkilerinin her bir türünün örneği Kur'an'da bulunmaktadır. Bunlar da: İkili Zıtlık: 1. Dereceli, 2. Bütünleyici 3. İlişkisel 4. Yön Gösteren 6. Bütün-Parça zıtlıklardır. Çokluk zıtlıklar ise: 1. Döngüsel 2. Hiyerarşik 2. Grup-Ögeler zıtlıklardır.

Kur'an'ın zıtlık açısından dil konusundaki zenginliğini ortaya koyan hususlardan biridir. Bu çalışmanın Kur'an'ın dilsel çalışmalarında yardımcı olmasını temenni etmekteyiz.

⁵²el-Hüli, Muhammed 'Alī, *İlmu 'l-Me 'nā*, 125.

Kaynakça

- 'Abdut-Tewwāb, Ramađān, *Fuṣūl fī Fıkhı'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî,3. Baskı, 1987.
- Akşehirli, Soner, "Dereceli Karşıt Anlamlılarda Belirtisizlik ve Ölçek Yapısı", *Journal of Language and Linguistic Studies*10 /1 (2014), 47-66.
- 'Atik, Abdu'l-'Aziz, *fī'l-Belağati'l-'arabiyye İlmül'l-Bedi*. Beyrut: Dāru'n-Nahđdati'l-'Arabiyye, 1985.
- Cruse, D. A.,*Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Dawūd, Muḥemmed, *el-'arabiyye we 'ilmu'l-Luğeti'l-Ḥadith*. Kahire: Dār Ğarib, 2001.
- el-Ḥalidī, Şalāh, *el-Kur'an we nakđı meṭa'ini'l-Ruhbān*.Dımaşk: Dāru'l-Ḳalem, 2007.
- el-Ḥatīb, Mustafā, *Mu'camu'l-Mustalahat we'l-Alkabi't-Tarihıyye*. Beyrut: Mu'ssesetu'r-Risala, 1996.
- el-Hülī, Muḥemmed 'Alī, *İlmu'l-Me'nā*. Ürdün: Dāru'l-Felāh, 2001.
- Eyyüb, Ahmed, *Mewsū'at meḥāsini'l-İslām we red şubuhāt'il-Li'ām*. Kuveyt: Dār ilāf, 2015.
- Harman, Ömer Faruk, "Hāmān". Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi İstanbul, TDV Yayınları, 1995.
- İbn-i 'Aşur, Muḥammed, *et-Taḥarīr wet't- Tenwīr*. Tunus: ed-Dāru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn-i Manzūr, Muḥemmed bin Mukrem Cemālī'd-Dīn, *Lisanü'l-'Arab*. Beyrut: Dār sāder, 2004.
- İbnu'l-Enbārī, Ebū Bekir Muḥammed b. el-Kāsım, *Kitābu'l-Eđdād*, tah. Muḥammed Ebu'l-Fađl İbrāhīm. Beyrut:el-Mektebetu'l-Asriyye, 1987.
- Kavak, Fadime. "Arap Dilinde Ezdād Olgusu".*Uludağ üniversitesi ilāhiyat fakültesi dergisi* 21/2 (2012), 121-139.
- Kıran, Ayşe Eziler, *Dilbilime Giriş*.Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Kur'an- Kerim, Erişim 1 Şubat 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>.
- Kuzgun, Şaban, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 436-437.
- Lee, H. K., "Antonymy and Gradability: A Corpus-Based Approach on English Gradable Antonyms", *Linguistic Research* 30/2, 2013.
- Lyons, J. *Semantics* Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Muehleisen, L. *Antonymy and Semantic Range in English*. USA: Northwestern University, Doctor Of Philosophy, 1997.
- Murphy, M. L.,*Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Palmer, F.R.,*İlmü'd-Delale*, çev. Şabrī İbrāhīm es-Seyyid.Mısır: Dāru'l-Me'rife'c-Cāmi'iyye, 1995.
- Sağlık, Gürcü Selcan, "Türk Dilinde Yön Gösteren Karşıtlıklar Aşağı:Yukarı Sözcükleri", Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2007.
- Sazak, Şerife, *Türkiye Türkçesinde Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar. Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Teftezānī, Se'd'-Dīn, *Muḥtaşar'l-Me'ānī*. Dımaşk: Dār'ul-Fikr, 1990.
- Ullman, Steven, *Dewru'l-Kelime fī'l-Luğati'l-'arabiyye*, çev. Bişir, Kemal, Kahire: Dār Ğarīb, tz.
- Winston. M. & Chaffin. R. & Herrmann. D., "A Taxonomy of Part-Whole Relation", *Cognitive Science*, 11, 1987, 417-444 .